

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:
УДК 342.9

Сергій Банах,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та процесу, декан юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2300-1220>

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ТЕОРЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Розглянуто трансформацію тлумачення терміна «інформація» як теоретичної категорії з позиції різноманітних галузей знань, його особливості та зміст. Особливу увагу приділено узагальненню та систематизації різних наукових підходів до визначення поняття «інформація». Проаналізовано та здійснено класифікацію поняття «правова інформація». Означено пріоритетність уніфікації поняття «інформація» в українському законодавстві.

Ключові слова: інформація, категорія, правова інформація, інформаційні відносини, інформаційне суспільство.

Банах С.

Понятие и особенности информации как теоретической категории

Рассмотрена трансформация толкования термина «информация» как теоретической категории с позиции различных отраслей знаний, его особенности и содержание. Особое внимание уделено обобщению и систематизации различных научных подходов к определению понятия «информация». Проанализировано и осуществлена классификация понятия «правовая информация». Отмечено приоритетность унификации понятия «информация» в украинском законодательстве.

Ключевые слова: информация, категория, правовая информация, информационные отношения, информационное общество.

Banakh S.

The concept and features of information as a theoretical category

In article is considered the transformation of the interpretation of the term «information» as a theoretical category with the positions of the different scientific traditions, its features and content. The phenomenon of information is the basis of all information processes occurring in society, its nature and laws largely determine the practice of formation and appearance of the future information society. It is therefore important to determine the exact meaning of «information», which is one of the most controversial issues of modern jurisprudence. This is due, first of all, to the fact

© Сергій Банах, 2019

that the information and legal sphere is in a state of transition to a fundamentally new paradigm and is characterized by constant changes, so many theoretical problems, including categorical ones, remain underdeveloped. Particular attention is paid to the generalization and systematization of various approaches to the definition of the concept of «information». Today, scholars have conditionally identified three approaches to defining the concept of «information» as a theoretical category: cybernetic, philosophical and legal. The current Ukrainian legislation contains various definitions of the concept of «information», which is caused by the peculiarities of the need to regulate the relevant spheres of public life in view of the information and transformation processes in our country. The concept of «legal information» is analyzed and classified. The current tendency of interpretation of legal information is that legal information means the totality of information about the facts, processes and phenomena of modern society. There are different criteria for the classification of legal information. In particular, according to sources, legal information is divided into normative and non-normative. The priority is given to the unification of the concept of «information» in Ukrainian legislation.

Keywords: *information, category, legal information, information relations, information society.*

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. окреслив широкомасштабне визнання особливої значущості інформації у будь-якій галузі науки. Беззаперечно, що сучасний світ – це світ інформаційно-комунікаційних технологій. За короткий час вони стали потужною рушійною силою інтелектуального, економічного, соціального, культурного прогресу, значущим фактором політико-правового життя.

Розвиток Інтернету, масштабне створення загальнодоступних інформаційних ресурсів, виникнення й активне просування електронних послуг за допомогою Інтернет-мережі, перехід до системи електронного врядування справедливо відносять до визначальних факторів глобальних змін, що відбуваються в суспільстві в останні десятиліття.

В умовах сьогодення інформація стала важливим ресурсом усіх сфер суспільного розвитку, масштаби її застосування можна порівняти з масштабами використання традиційних ресурсів (енергія, сировина і т. п.).

Феномен інформації взято за основу всіх інформаційних процесів, що відбуваються в суспільстві, його природа і закономірності багато в чому зумовлюють практику формування і вигляд майбутнього інформаційного суспільства. Саме тому так важливо визначити точний зміст поняття «інформація», яке є одним з найбільш дискусійних питань сучасної юридичної науки. Це зумовлено насамперед тим, що інформаційно-правова сфера перебуває у стані переходу до принципово нової парадигми та характеризується постійними змінами, тому багато теоретичних проблем, у тому числі категоріального характеру, ще недостатньо розроблені.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Зазначимо, що вивченням різноманітних аспектів зазначеної проблематики займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: К. Беляков, В. Белєвцева, В. Брижко, В. Грубов, С. Демченко, О. Кохановська, Ю. Мосенко, С. Саржан, І. Сопілко, О. Харенко, Н. Віннер, М. Клодавські, Р. Фішер, Л. Флоріді, К. Шенон та інші. Проте вагомі напрацювання науковців не вичерпали можливостей дослідження широкого кола питань, пов'язаних з функціонуванням і використанням інформації як теоретичної категорії.

Метою статті є аналіз та систематизація у підходах до визначення поняття інформації та виокремлення її особливостей як теоретичної категорії у контексті застосування в юриспруденції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Первинною проблемою є визначення поняття «інформація» та аналіз основних підходів до розуміння цієї категорії. Зазначимо, що поняття інформації та її особливостей як теоретичної категорії залежить насамперед від сфери суспільного життя чи галузі знань, в якій ця категорія застосовується, оскільки «інформація» в широкому сенсі – це абстрактне поняття, котре має залежно від контексту безліч значень.

Безсумнівно, поняття «інформація» зустрічається у категоріальному апараті багатьох галузей науки: в статистиці, в квантовій механіці, в молекулярній біології, нейронауках, кібернетиці, інформатиці, психології, теорії комунікацій і, звичайно, в юриспруденції, тому знайти одне загальне тлумачення цього поняття надзвичайно складно. Проте, незважаючи на мультидисциплінарність, поняття «інформація» повинно мати формалізований, аксіоматичний виклад, бути законодавчо закріпленим. Для цього необхідно всебічно з'ясувати усі аспекти поняття «інформація» як теоретичної категорії.

Спроби зрозуміти те, що вкладається в поняття «інформація», відомі ще з часів античності. Зокрема, родоначальником ідеї інформації вважають Платона – «безбарвна, безформна і невловима сутність, в суті своїй існуюча, зрима тільки для керманича душі – розуму». Згідно з Платоном, інформація присутня у світі об'єктивно, поза волею і бажанням людей [1, с. 32].

У наукові дослідження вперше термін «інформація» ввів у 1921 р. англійський вчений Р. Фішер – один із засновників математичної статистики. Під інформацією розумілися відомості, що передаються усним, письмовим або іншим способом. Таке трактування інформації вважається найпростішим або класичним, яке сформувався у т. зв. «докібернетичний» етап визначення досліджуваного поняття [2, с. 15].

На сьогодні науковці умовно виокремлюють три підходи до визначення поняття «інформації» як теоретичної категорії: кібернетичний, філософський та правовий [3, с. 36].

Розробка кібернетичного підходу розпочалася з 40-х років ХХ ст. та пов'язана з іменами американських вчених К. Шеннона та Н. Вінера.

У їхніх працях щодо кібернетичної (математичної) теорії інформації та теорії передачі даних каналами зв'язку під поняттям «інформація» розумілися усі види повідомлень та було запропоновано імовірні методи для визначення кількості інформації, що передається. Також було означено схему системи передання інформації: джерело–передавач–лінія зв'язку–приймач–адресат–джерело перешкод [4, с. 379].

Визначення інформації з точки зору кібернетики, незалежно від способу та наміру їх використання, мало свої особливості. Перш за все допускалось широке трактування інформації, тобто інформації, в якій інформація – це не лише повідомлення, а й накази, заборони до виконання певних дій. З точки зору форми, інформація може бути викладена не лише будь-якою мовою, а й з використанням будь-якого коду, наприклад генетичного, електронного коду імпульсу, коду нервового імпульсу, коду гормону тощо. Цей підхід до визначення інформації давав змогу означати поширювачем інформації не лише людину, а й будь-які інші живі організми та явища неживої природи [5, с. 180].

Основна відмінність кібернетичного визначення поняття інформації – це те, що під інформацією розумілися тільки нові відомості, які були б корисні для прийняття рішення, і що забезпечувало б досягнення мети управління. Решта відомостей не вважалися інформацією.

З точки зору філософського підходу «інформація» розглядається як відображення об'єктів матеріального світу [1, с. 33]. Проте більш глибокий філософський аналіз цього поняття вказує на існування двох концепцій (підходів) розуміння природи інформації. Практично всі судження про сутність інформації об'єднуються у ці дві концепції – атрибутивну та функціональну.

Згідно з атрибутивною концепцією, інформація – це об'єктивна внутрішня ознака всіх об'єктів реального світу, вона виявляється у всіх без винятку елементах та системах матеріального світу. Іншими словами, інформація є невід'ємним атрибутом, ознакою (властивістю) матерії.

Атрибутивна концепція отожднює інформацію з категоріями речовини і енергії. Згідно з цим підходом інформація стає властивістю організації матеріального об'єкта.

Інформація продукує знання про походження та структуру матерії, її впорядкованість та неоднорідність. Вона не може існувати поза матерією, а отже, вона є та буде вічно, вона може накопичуватися, зберігатися та перероблятися. Таким чином, процес пізнання розглядається, як розкодування інформації, яка міститься у предметах Всесвіту.

Послідовники функціональної концепції вважають, що інформація не існує у неживій природі, розуміння інформації зводиться до повідомлення, отриманого ззовні [6, с. 78].

Таким чином, атрибутивна концепція більш широко розглядає поняття інформації і є, на нашу думку, більш прийнятною, оскільки інформація – універсальна властивість матерії і джерелом інформації може бути і нежива матерія.

Правовий підхід. Якщо інформація розглядається як категорія в юриспруденції, то формою її вираження та закріплення повинна бути норма законодавства. Для більш повного з'ясування поняття «інформація» з точки зору правового підходу необхідно проаналізувати визначення цієї категорії у різних галузях вітчизняного законодавства.

У чинному українському законодавстві містяться різноманітні визначення поняття «інформація», що зумовлено особливостями необхідності врегулювання відповідних сфер суспільного життя з огляду на інформаційно-трансформаційні процеси в нашій державі.

Вперше законодавче визначення інформації було надано у Законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ.

Відповідно до цього Закону «інформація» – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [7].

Як слушно зазначає О. Харенко, вказане визначення містить недоліки, зокрема акцентується увага на тому, що обов'язковою умовою для даних та відомостей є можливість їх закріплення на матеріальних носіях (на будь-якому матеріальному об'єкті чи середовищі, що може протягом певного терміну зберігати,

тобто містити у своїй структурі занесену у/на нього інформацію, наприклад камені, дерева, папери, метали, пластику, магнітних матеріалах, напівпровідниках тощо) або відображення даних в електронній формі, тобто фіксація на електронному носії з використанням засобів обчислювальної техніки і можливістю передачі за допомогою електрозв'язку. Але якщо проаналізувати поняття «дані», стане зрозумілим, що дані передбачають їх автоматичну обробку електронно-обчислювальними пристроями, а тому є очевидною їх якість бути відображеними в електронному вигляді [8, с. 120–121].

Цивільний кодекс України містить визначення поняття інформації (ст. 200) [9] як нематеріального об'єкта цивільних прав. Проте, на думку вчених, віднесення інформації до нематеріального об'єкта цивільних прав, а не до матеріального (фізичного) об'єкта, на якому вона зафіксована, може призвести до ускладнення правозастосування у цивільно-правових відносинах, наприклад, у процесі реалізації права на захист честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [10]. Тому, на думку В. В. Белявцевої, доцільно було б визначити інформацію у Цивільному кодексі України як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що були або наявні в суспільстві та державі [11, с. 7].

Більш розгорнуте тлумачення поняття «інформація» закріплене Законом України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 року № 2210-III: інформація – відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості; (п. 2 ст. 1) [12].

У Законі України «Про телекомунікацію» поняття «інформація» означене як «відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб» [13].

Проаналізувавши різноманітні визначення, які містяться у вітчизняних нормативно-правових актах, можна стверджувати, що поняття «інформація» зводиться до таких понять як «дані», «відомості», «повідомлення», що повною мірою не розкриває сутності цієї категорії. Натомість законодавчі визначення поняття «інформація» повинні бути чіткими та слугувати однозначному вирішенню дискусійних питань у процесі правозастосовної діяльності.

Що ж до доктринальних визначень поняття «інформація», то науковці, розробляючи категоріальний апарат інформаційно-правової науки, здебільшого, дублюють визначення, яке міститься у Законі України «Про інформацію» та під поняттям «інформація» розуміють: 1) відомості, що передаються усним, письмовим або іншим способом, зокрема за допомогою умовних сигналів, технічних засобів і т. п. (О. Синєокий); 2) відомості (а не дані) про події та явища, які можуть бути пізнані особою та передані іншій особі у вигляді, придатному для сприйняття (Є. Петров); 3) відомості про об'єктивно існуючі явища, які використовуються більш ніж однією особою, незалежно від форми та способу надання у суспільних відносинах (О. Золотар); 4) відомості, що передаються усним, письмовим або іншим способом, зокрема за допомогою умовних сигналів, технічних засобів тощо (О. Синєокий); 5) певну суму знань про той чи інший об'єкт, які можна використати в доцільній діяльності людини (О. Підпригора, О. Святоцький) тощо [11, с. 8].

Для цілей цього дослідження необхідно також проаналізувати зміст поняття «правова інформація». У сучасній науковій літературі визначення сутнісної характеристики і зміст категорії «правова інформація» трактується як в широкому, так і у вузькому сенсі. Іноді під правовою інформацією розуміється тільки інформація, яка міститься в нормах права. Ширше розуміння передбачає розуміння правової інформації як сукупності відомостей про право, всі процеси та явища, які з ним пов'язані. У сучасній науці простежуються тенденція використовувати цей термін у ще ширшому розумінні. Поняттям «інформація» також охоплюють і сукупність норм, знань, що визначають поведінку особистості і різних соціальних груп у правовій сфері. У цій ситуації правова інформація розглядається під кутом соціального механізму дії права, який залежить від багатьох чинників [14, с. 379].

Слід також вказати на сучасну тенденцію трактування правової інформації, а саме: під правовою інформацією розуміється вся сукупність інформації про факти, процеси та явища сучасного суспільства.

Існують різноманітні критерії для класифікації правової інформації. Зокрема, за джерелами правова інформація поділяється на нормативну та ненормативну.

Джерелами нормативної правової інформації є закони та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, принципи міжнародного права, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

До джерел ненормативної правової інформації відносять джерела, які не містять правових норм, а отже, не мають обов'язкового характеру.

Залежно від стадії виникнення розрізняють первинну інформацію, яка виникає безпосередньо у процесі правової діяльності, і вторинну, яка виникає в результаті оброблення первинної та (або) іншої вторинної інформації.

За постійністю інформація поділяється на незмінну, яка не змінює своїх значень, умовно постійну, для якої це твердження може бути справедливим протягом тривалого періоду, та змінну, зміст якої часто змінюється.

За режимом доступу, використання, поширення та зберігання інформації вона поділяється на відкрити, доступ до якої не обмежений; з обмеженим доступом – конфіденційну і таємну. Конфіденційна інформація – це відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. До таємної інформації належить інформація, що містить відомості, які становлять державну чи іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству, державі. Її охорона є обов'язком уповноважених осіб, до відома яких вона належить [15, с. 36–37].

Висновки. Проведений аналіз інформації як теоретичної категорії з філософської, правової та доктринальної точок зору дає змогу робити висновок про те, що це поняття є багатозначним, багатогранним та специфічним, різноманіття його тлумачень ускладнює вироблення єдиної стратегії до визначення цього терміна. Проте можна виокремити спільні для кожної концепції, найбільш значимі ознаки, зокрема нематеріальний характер (незалежність інформації у відношенні до свого носія), можливість багаторазового використання однієї і тієї самої інформації; здатність до відтворення, копіювання, збереження і накопичення, кількісна визначеність, системність.

Наукові пошуки щодо сутності інформації як теоретичної категорії безперечно надзвичайно актуальні в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, оскільки в умовах інформаційної експансії інших держав існує нагальна потреба в уніфікації законодавчого визначення поняття «інформація», яке б закріпило найбільш суттєві, юридично значущі ознаки та властивості для однозначного застосування у процесі правозастосовної діяльності.

Список використаних джерел

1. Брижко В. М. До гносеології категорії «інформація». *Інформація і право*. 2011. № 2 (2). С. 13–20.
2. Schroeder M. Spór o pojęcie informacji. *Studia Metodologiczne*. 2015. № 34. S.11–36.
3. Демченко С. Підходи до змісту поняття «інформація»: кібернетичний, філософський, правовий. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1/2 (17) С. 35–38.
4. Shannon C. E. Mathematical Theory of Communication. Reprinted with corrections from *The Bell System Technical Journal*. 1948. Vol. 27, pp. 379–423. URL : <http://www.math.harvard.edu/~ctm/home/text/others/shannon/entropy/entropy.pdf>. Last accessed: 02.12.2019).
5. Shannon C.E. Collected Papers. New York: IEEE Press,1993. 924 p.
6. Lubański M. O pojęciu informacji. *Studia Philosophiae Christianae*. 1974. № 10/1, S. 73–99.
7. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
8. Харенко О. В. Поняття «інформація» в юридичній науці та законодавстві України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 119–134.
9. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV; із змінами. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.12.2019).
10. Яриш О. М. Ознаки інформації як об'єкта цивільних прав. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13.С. 100–103.
11. Белевцева В. В. Теоретико-правові підходи до визначення поняття «інформація» через інформаційні правовідносини. *Інформація і право*. 2015. № 3(15). С. 5–10.
12. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III : офіц. текст: за станом на 02 грудня 2019 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
13. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV: офіц. текст: за станом на 02 грудня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст. 155.

14. Kłodawski M. Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych. Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych. *Innowacje i implikacje interdyscyplinarne*. Wyższa Szkoła Handlowa im. B. Markowskiego. 2012. S. 379–389.
15. Саржан С. Л., Правова інформація як властивість юридичних фактів. *Правова інформатика*. 2013. 4(40). С. 35–41.

References

1. Bryzhko, V. M. (2011). Do gnoseologii kategorii «informacia» [To epistemology of the category «information»]. *Informacia i pravo - Information and law*, 2 (2), 13-20 [in Ukrainian].
2. Schroeder, M. (2015). Spór o pojęcie informacji. *Studia Metodologiczne*, 34, 11-36 [in Polish].
3. Demchenko, S. (2016). Pidhody do zmistu ponniattia «informacia»: kibernetychnyi, filosofskyi, pravovyi [Approaches to the meaning of «information»: cyber, philosophical, legal]. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 1/2 (17), 35–38 [in Ukrainian].
4. Shannon, C. E. (1948). *Mathematical Theory of Communication*. Reprinted with corrections from The Bell System Technical Journal, 27, 379–423. Retrieved from: <http://www.math.harvard.edu/~ctm/home/text/others/shannon/entropy/entropy.pdf>. Last accessed: 02.12.2019 [in English].
5. Shannon, C. E. (1993). *Collected Papers*. New York: IEEE Press, 924 [in English].
6. Lubański, M. (1947). O pojęciu informacji. *Studia Philosophiae Christianae*, 10/1, 73–99 [in Polish].
7. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu»: pryiniaty 2 zhov. 1992 roku № 2657-XII. [Law of Ukraine on information from October 4 1992, № 2657-XII]. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 48, artr. 650 [in Ukrainian].
8. Harenko, O.V. (2014). Ponniattia «informacia» v uirydychnii nauci ta zakonodavstvi Ukrainy [The concept of «information» in the legal science and legislation of Ukraine]. *Chasopys Kyivskogo universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 119–134 [in Ukrainian].
9. Cyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code Ukraine]. (2003, January 16). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
10. Yarysh, O. (2014). Oznaky informacii iak obekta cyvilnyh prav [Signs of information as a civil rights object]. *Pryvatne pravo i pidpryemnytvo – Private and Business Law*, 13, 100–103 [in Ukrainian].
11. Belevceva, V. V. (2015). Teoretyko-pravovi pidhody do vyznacheniiia ponniattia «informacia» cherez informaciiini pravovidnosyny [Theoretical and legal approaches to the definition of the concept of «information» through information relations]. *Informacia i pravo – Information and law*, 3(15), 5–10 [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy «Pro zahyst ekonomichnoi konkurencii»: pryiniaty 11 sichnia 2001 roku № 2210-III [Law of Ukraine on protection of economic competition from January 11 2001, № 2210-III]. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 12, artr. 64 [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy «Pro telekomunikacii»: pryiniaty 18 lyst. 2003 roku 1280-IV. [Law of Ukraine on telecommunications from November 18 2003, № 1280-IV]. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 12, 155 [in Ukrainian].
14. Kłodawski, M. (2012). Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych. Rola informatyki w naukach ekonomicznych i społecznych. *Innowacje i implikacje interdyscyplinarne*. Wyższa Szkoła Handlowa im. B. Markowskiego, 379-389 [in Polish].
15. Sarzhan, S.L. (2013). Pravova informacia iak vlastyvist uirydychnykh faktiv [Legal information as a sign of legal facts]. *Pravova informatyka – Legal Informatics*, 4(40), 35–41 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019.